

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ, КРИМІНОЛОГІЧНИЙ І ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІРИ

THE ROLE OF THE PROSECUTOR'S OFFICE IN COMBATING CRIME: PROCEDURAL, CRIMINOLOGICAL AND EMPIRICAL DIMENSIONS

Теслицький А.А., аспірант кафедри кримінального права та процесу

Державний податковий університет

orcid.org/0000-0003-2789-8810

Проблематика визначення ролі прокуратури у системі протидії злочинності є однією з ключових у сучасній юридичній науці, зокрема у контексті реформування кримінальної юстиції та гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. В умовах воєнного стану, трансформації суспільних відносин і загострення криміногенної ситуації зростає потреба у переосмисленні місця та функцій прокуратури як центрального суб'єкта кримінально-правової політики держави.

Сучасна прокуратура України поєднує у своїй діяльності процесуальний, наглядовий і кримінологічний аспекти, забезпечуючи баланс між завданнями кримінального переслідування, захистом прав людини та превенцією злочинності. Її функція підтримання державного обвинувачення в суді не обмежується лише процесуальною роллю сторони обвинувачення, а має ширший соціально-правовий зміст – гарантування невідворотності покарання, зміцнення довіри до правосуддя та формування у суспільстві переконання у верховенстві закону. Ефективність прокуратури в системі протидії злочинності визначається здатністю поєднувати процесуальну точність, кримінологічну обґрунтованість та емпірично підтверджену результативність. Водночас наголошується на необхідності подальшого вдосконалення законодавчого регулювання, зміцнення інституційної спроможності прокуратури та впровадження сучасних аналітичних і цифрових інструментів у її діяльність.

З кримінологічної точки зору, діяльність прокуратури виступає важливим елементом системи загальної та спеціальної превенції, спрямованої на виявлення криміногенних детермінант, нейтралізацію їх впливу та мінімізацію ризиків рецидиву. У цьому контексті актуальним є аналіз ефективності реалізації прокурорських повноважень крізь призму як процесуальних механізмів, так і кримінологічних інструментів.

Ключові слова: державне обвинувачення, прокуратура України, кримінальне провадження, функції прокуратури, протидія злочинності, кримінологічна превенція.

The problem of defining the role of the prosecution service in the system of crime prevention and counteraction is one of the key issues in modern legal scholarship, particularly in the context of criminal justice reform and the harmonization of Ukrainian legislation with European standards. Under the conditions of martial law, the transformation of social relations, and the aggravation of the criminogenic situation, the need to reconsider the place and functions of the prosecution service as a central actor in the state's criminal law policy is significantly increasing.

The modern Prosecution Service of Ukraine combines procedural, supervisory, and criminological dimensions in its activity, ensuring a balance between the objectives of criminal prosecution, the protection of human rights, and crime prevention. Its function of maintaining public prosecution in court is not limited to the procedural role of the accusing party but has a broader socio-legal significance – guaranteeing the inevitability of punishment, strengthening public trust in the justice system, and fostering in society a belief in the rule of law. The effectiveness of the prosecution service in the system of countering crime is determined by its ability to combine procedural accuracy, criminological justification, and empirically proven effectiveness. At the same time, attention is drawn to the need for further improvement of legislative regulation, strengthening institutional capacity, and implementing modern analytical and digital tools in prosecutorial activity.

From a criminological standpoint, the activity of the prosecution service constitutes an important element of the system of general and special prevention, aimed at identifying criminogenic determinants, neutralizing their impact, and minimizing the risks of recidivism. In this context, the analysis of the effectiveness of prosecutorial powers through the prism of both procedural mechanisms and criminological instruments becomes particularly relevant.

Key words: state prosecution, Prosecutor's Office of Ukraine, criminal proceedings, prosecutorial functions, crime prevention, criminological prevention.

Актуальність дослідження ролі прокуратури у протидії злочинності зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в системі кримінальної юстиції України в умовах воєнного стану, реформування інститутів правопорядку та необхідності приведення діяльності органів прокуратури у відповідність до європейських стандартів верховенства права. Підвищення рівня організованої, корупційної та воєнної злочинності потребує переосмислення змісту й механізмів реалізації основних функцій прокуратури, насамперед – функцій державного обвинувачення як центрального елементу системи кримінально-процесуального реагування.

Метою дослідження є комплексне визначення ролі прокуратури у протидії злочинності в Україні з урахуванням процесуального, кримінологічного та емпіричного вимірів її діяльності, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності реалізації цієї функції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації прокуратурою функцій

державного обвинувачення та здійснення заходів протидії злочинності.

Предметом дослідження виступають правові, організаційні та кримінологічні засади діяльності прокуратури України у сфері забезпечення законності та безпеки.

Отримані результати сприятимуть розвитку доктрини державного обвинувачення, удосконаленню процесуальних механізмів реалізації прокурорських повноважень і підвищенню ефективності державної політики у сфері протидії злочинності.

Дані визначені проблеми досліджували такі науковці як Ковалевський М. А., Бесчасний В. М., Катеринчук К. В., Лапків А. В., Шемякін О. В., Долежан В. В., Новосад Ю. та інші.

Виклад основного матеріалу. Функція обвинувачення є однією з наріжних у системі кримінального процесу, оскільки без її реалізації неможливо досягти головної мети кримінального провадження – встановлення істини, забезпечення справедливості та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Саме обвинувачення

виступає тією ланкою, що поєднує стадії досудового розслідування та судового розгляду, визначає предмет доказування і спрямовує діяльність усіх суб'єктів кримінального процесу.

Особа набуває процесуального статусу обвинуваченого (підсудного) після того, як слідчий або прокурор передає до суду у порядку, передбаченому статтею 291 КПК України, складений щодо неї обвинувальний акт.

Обвинувальний акт є важливим процесуальним документом, який фактично завершує досудове розслідування. Він підписується слідчим (детективом), який його склав та прокурором, а у разі складання документа безпосередньо прокурором, то це здійснюється ним одноособово. Обвинувальний акт – це особливий вид процесуального рішення – особливим інститутом кримінального процесу. Це головний процесуальний документ, що підбиває узагальнені результати проведеного досудового розслідування, який фіксує перехід стадії досудового розслідування до стадії судового розгляду і фактично змінює процесуальний статус особи підозрюваного на статус обвинуваченого (підсудного).

На відміну від повідомлення про підозру, процесуальна форма якого не є чітко визначеною, обвинувальний акт чітко визначений як один із видів саме процесуального рішення. Процесуальна форма, сутність та юридичний наслідок прийняття обвинувального акта містяться в ч. 4 ст. 110 КПК України, де вказано, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у статті 291 КПК України [1].

Процесуальні порушення, які служать підставою для повернення обвинувального акта прокурору з підготовки судового засідання. Полягають у наступному:

- 1) неналежне надання копії обвинувального акту (виконання вимог ч. 1 ст. 293 КПК України);
- 2) невідповідність обвинувального акту статусу офіційного документу (примітка до ст. 358 КК України щодо роз'яснення визначення офіційного документу);
- 3) порушення, які допускаються при конкретизації кримінального правопорушення та невідповідності обвинувального акту вимогам КПК України (ч. 1 ст. 91, ст. 110, п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003р. №8, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод);
- 4) обставини, які вказують на те, що обвинувальний акт підписаний особою, яка не наділена повноваженнями (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України);
- 5) невідповідність реєстру матеріалів досудового слідства (п. 2 ч. 2 ст. 109 КПК України) [1].

Цікавим є той факт, коли на практиці прокурор та органи досудового розслідування помилково сприймають повернення обвинувального акту у якості підстави до неіснуючого вже інституту «повернення справи на додаткове розслідування» та використовують таку нагоду як спосіб усунення не тільки вказаних вище порушень, але також і інших, які мають суттєве значення для формування (іноді – для додаткового формування) обвинувачення в новій редакції, що фактично є суттєвим порушенням кримінального процесуального закону, що тягне за собою порушення прав обвинуваченого.

Головна відмінність між підозрюваним і обвинуваченим полягає у стадії проведення кримінального провадження: підозрюваний – під час досудового розслідування, обвинувачений – після направлення кримінального провадження до суду, для подальшого розгляду та постановлення вироку.

Підтримання обвинувачення в суді складається з низки процесуальних дій, урегульованих КПК України. Тобто, згідно із вимогами ст. 347 КПК України після закінчення

підготовчих дій головуючий судового засідання оголошує про початок судового розгляду, який починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта [1].

З урахуванням розумних строків суд може обмежити тривалість оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта (у разі, коли цей процесуальний документ складає декілька томів кримінального провадження). Отже оголошення прокурором викладу обвинувального акта – це частина такого явища як підтримання державного обвинувачення у публічному форматі (відкрито, привселюдно, у присутності слухачів та глядачів – публіки).

Далі державне обвинувачення відстоюється обвинувачем в процесі встановленого судом порядку дослідження доказів (у тому числі – доказів, на підставі яких особа визнана обвинуваченою).

Закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами відбувається на підставі ст. 363 КПК України, після чого прокурор (обвинувач), з урахуванням встановлених у суді фактів, обставин та доказів, підтверджуючих винуватість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, може прийняти декілька рішень: про зміну обвинувачення (збільшуючи обсяг обвинувачення, або зменшуючи цей обсяг), залишити обвинувачення у тому обсязі, який містився в обвинувальному акті, відмовитись від обвинувачення (ст. ст. 338, 339, 340, 341 КПК України). У заключній фазі «підтримання державного обвинувачення» у суді, тобто у «публічному просторі – прилюдно, відкрито у присутності глядачів і слухачів» прокурор у своїй обвинувальній промові під час дебатів відстоює свою позицію стосовно винуватості обвинуваченого (підсудного), посиляючись при цьому виключно на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин (ст. 364 КПК України). Закон не вказує на те, скільки таких повторень має бути (кількість подань нових доказів), але ця процедура передбачає поновлення фактично судового слідства, у процесі якого прокурором (обвинувачем) продовжує реалізовуватись функція обвинувачення у форматі його підтримання в судовому засіданні. І вона (функція обвинувачення) забезпечується формуванням обвинувачення та остаточним формулюванням (перед постановленням судом вироку) [1].

Наступною стадією реалізації кримінально-процесуальної функції обвинувачення є стадія постановлення судом обвинувального вироку. Отже суд вирішуючи питання стосовно такого вироку повинен з'ясувати для себе декілька питань, які передбачені ст. 368 КПК України, у тому числі – найважливіше питання, «чи винен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення». Причому обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК України [1].

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок (і таким чином підтверджує обвинувачення у тому обсязі, у якому воно визначено і підтверджено на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які в свою чергу, беззаперечно підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду) і призначає покарання, звільняє від покарання чи його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність. Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості

особи у вчиненні кримінального правопорушення, що передбачено ч. 2, ч. 3 ст. 373 КПК України [1].

Тобто доведення винуватості обвинуваченого (підсудного) є безумовно обов'язковим, але формування його під час судового розгляду здійснюється не тільки стороною обвинувачення (прокурором-обвинувачем) але і частково судом, а формулювання обвинувачення здійснюється у прийнятті остаточного рішення (на цієї стадії судового процесу) – обвинувального вироку. Тільки виключно судом (а не будь-яким іншим суб'єктом процесу) може бути сформульовано остаточне обвинувачення. Це обвинувачення є беззаперечно державним за формою і змістом (формулюється державним органом судової влади у спеціальний спосіб – постановленням обвинувального вироку від імені держави Україна), але при цьому ця процедура відбувається у «публічному просторі» (відкрито, прилюдно, на очах глядачів і слухачів), тобто – публічно.

Нажалі в окремих дослідженнях помилково акцентується увага саме на використанні терміну «публічне» (обвинувачення) від похідного -» від кого», тобто від «кого(чого)», воно («обвинувачення») виходить. Якщо обвинувачення повинно виходити від «народу», «публіки», «суспільства», то в такому випадку, на думку деяких науковців, потрібно вживати цей термін «публічне» замість терміну «державне». Але, слід згадати про те, що тлумачення слова «публічний»(або «публічне» згідно всіх вітчизняних словників означає – «який (яке) відбувається в присутності публіки, людей, прилюдний, відкритий, гласний, явний, загальнодоступний».

Виходячи з цього та керуючись законами філософії, мовознавства і формальної логіки, термін «публічне обвинувачення» слід розуміти як подію (явище, процес), яка відбувається у часі (під час судового розгляду) та у просторі (у залі судового засідання) у спосіб, який характеризується відкритістю, прилюдністю, гласністю, загальнодоступністю (за винятками, передбаченими чинним кримінальним процесуальним законодавством).

Державний характер обвинувачення зумовлений його особливою природою: воно здійснюється не від імені окремої особи чи соціальної групи, а від імені держави в інтересах усього суспільства. Саме цим пояснюється закріплена в Конституції України та Кримінальному процесуальному кодексі провідна роль прокуратури у підтриманні державного обвинувачення. Прокурор у суді постає не лише стороною процесу, а й офіційним виразником волі держави, покликаним забезпечити баланс між захистом прав людини і протидією злочинності.

З кримінологічної точки зору державне обвинувачення має вагомe превентивне значення. Його належна реалізація сприяє не лише подальшому покаранню винних, а й формуванню у суспільстві переконання у невідворотності кримінальної відповідальності, що є важливим чинником стримування злочинності. Водночас недоліки у здійсненні прокурорської функції обвинувачення – непослідовність, формалізм чи упередженість – здатні знижувати довіру до правосуддя та стимулювати латентну злочинність.

На думку Катерини Катеринчук, при використанні термінології для визначення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності слід зважати на те, що термін «критерій» є більш характерним для оцінювальної діяльності суб'єкта і використовується як мірило оцінки, тоді як термін «умова» має кримінологічне спрямування і застосовується при дослідженні детермінант злочинності [12, с. 56].

Тому процесуальний вимір державного обвинувачення потребує постійного наукового осмислення. Необхідно виробляти єдині підходи до розуміння його правової природи, меж і форм реалізації, а також враховувати зарубіжний досвід організації діяльності прокуратури. Адже саме прокуратура як інститут держави виступає ключовим суб'єктом протидії злочинності, поєднуючи кримінологіч-

ний і процесуальний аспекти в єдиній системі реагування на кримінальні правопорушення.

Микита Коваленко зазначає, що фундаментальне значення кримінологічних засад діяльності органів прокуратури в умовах збройного конфлікту полягає у реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинності шляхом виявлення та аналізу криміногенних чинників, розроблення механізмів їх нейтралізації та зменшення негативного впливу, а також у забезпеченні притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності [13].

Обвинувачення посідає одне з провідних місць серед кримінально-процесуальних функцій, адже без його реалізації неможливе належне функціонування всього механізму кримінального провадження. Воно становить базу, від якої залежить здійснення інших процесуальних функцій, оскільки саме обвинувачення започатковує формування процесуальних правовідносин між сторонами, визначає межі доказування та задає вектор діяльності органів досудового розслідування, прокуратури й суду.

У філософсько-правовому сенсі ця категорія виступає первинним елементом, що визначає зміст і напрям кримінального процесу, зокрема його кінцеву мету – встановлення справедливості шляхом публічного підтвердження (а саме під час судового процесу) або спростування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

У цьому зв'язку особливого значення набуває як термінологічне осмислення поняття «обвинувачення», так і його конкретна функціональна форма – державне обвинувачення, яке в правозастосовній практиці має стійкий і неперервний характер. Йдеться про його реалізацію на всіх стадіях кримінального провадження з незмінним збереженням сутності як діяльності, що здійснюється від імені держави й в інтересах суспільства з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тому перманентність у цьому випадку означає є сутність самого процесу, який відбувається у певному часі. Обвинувачення розпочинається на певній стадії кримінального процесу і закінчується також на конкретному моменті свого формування та формулювання і характеризується як «державне» [2].

Разом з тим, незважаючи на формальне нормативне закріплення, концепція державного обвинувачення як сталоного процесуального інституту викликає чимало дискусій у доктрині та практиці. Актуальними залишаються проблеми коректного тлумачення поняття «обвинувачення», окреслення його меж і засобів реалізації. Неоднозначність законодавчої регламентації призводить до появи термінологічних колізій, варіативності судової практики та ускладнень у діяльності прокурора як суб'єкта реалізації функції державного обвинувачення.

З огляду на реформування кримінального процесуального законодавства України та зміцнення принципу змагальності, актуалізується потреба у новому концептуальному осмисленні ролі, правової природи та змістовного наповнення інституту обвинувачення. Це вимагає цілісного підходу до визначення його правової природи й практичної реалізації, а також ґрунтового наукового аналізу перманентного характеру державного обвинувачення та пов'язаних із цим термінологічних проблем сучасного кримінального процесу [3].

Законодавець, урівнявши у можливості брати участь у виконанні судом окремих процесуальних дій обвинувача, підсудного та його захисника, не обмежився лише цим. Було встановлено й загальне правило про рівність прав усіх учасників судового провадження. Зокрема, сторона обвинувачення (прокурор, потерпілий, цивільний позивач та їхні представники) і сторона захисту (обвинувачений, його захисник, законний представник, цивільний відповідач і його представник) мають однакові процесуальні права: заявляти відводи та клопотання, подавати докази, брати участь у їх дослідженні, доводити їх пере-

конливість, виступати у дебатах та оскаржувати судові рішення (ст. 261 КПК України). Ця норма чітко виокремлює сторони процесу та закріплює засаду змагальності. Йдеться не про рівність прокурора і захисника чи підсудного як особистостей, а про процесуальну рівноправність обох сторін – обвинувачення і захисту, що означає рівність можливостей у доказуванні та відстоюванні своїх позицій.

В апеляційній та касаційній інстанціях, а також при перегляді рішень у порядку виключного провадження, прокурор уже не підтримує обвинувачення, а висловлює позицію щодо законності й обґрунтованості вироку, сприяючи правильному вирішенню справи. Подібна роль відводиться йому й під час виконання вироку, що передбачено у ст. 411 КПК України [1].

Це доводить, що, реалізуючи засаду змагальності, слід забезпечити взаємний контроль дотримання закону як з боку суду, так і з боку прокурора. Підтримання державного обвинувачення – основна функція прокуратури, яка вимагає належної організації та методичного забезпечення.

Аналіз статистичних звітів органів прокуратури України за 2024 рік свідчить, що прокурори здійснювали підтримання державного обвинувачення фактично у переважній більшості кримінальних проваджень, які розглядалися судами. Зокрема, у судах першої інстанції їх участь була забезпечена майже в 100% справ, віднесених до обов'язкової категорії (тяжкі та особливо тяжкі) [4].

Як показує статистика, загалом по Україні прокурори (державні обвинувачі) взяли участь у десятках тисяч судових засідань. У деяких областях ця цифра перевищувала 2–3 тисячі випадків підтримання обвинувачення протягом року. Наприклад, у Кіровоградській області прокурори звітували про понад 2,5 тисячі участей у судових розглядах у кримінальному провадженні, у Дніпропетровській та Харківській областях цей показник становив понад 3 тисячі, а в Київській області – близько 2 тисяч [6].

Таким чином, навіть на регіональному рівні статистика демонструє значне навантаження: у середньому один прокурор підтримує обвинувачення у сотнях справ щороку, що відображає як масштабність функції державного обвинувачення, так і кадрове навантаження на органи прокуратури.

Прокуратура України є одним із ключових інститутів кримінальної юстиції, а її функція підтримання державного обвинувачення має безпосередній вплив на ефективність протидії злочинності. Статистичні дані участі прокурорів у судових розглядах кримінальних проваджень демонструють масштаб і змістовне навантаження цієї діяльності.

Упродовж 2024 року прокурори взяли участь у 143 467 кримінальних провадженнях у судах першої інстанції. Важливим є й те, що значна частина справ стосувалася захисту інтересів держави у сферах корупції, кібербезпеки та злочинів проти життя.

Однією з найбільш показових сфер є підтримання державного обвинувачення при ухваленні вироку: прокурори були залучені у 108 191 випадку, з яких понад 87 тис. стосувалися визнання винуватості. Це підтверджує, що прокурорська позиція є визначальною для формування кінцевого результату судового розгляду.

У звітному періоді прокурори ініціювали 900 заяв про застосування примусових заходів медичного характеру, а також 1 378 випадків перегляду рішень судів у вищих інстанціях за ухваленням нового вироку. Це свідчить, що прокуратура активно впливає не лише на результат конкретних справ, а й на забезпечення єдності судової практики.

У Верховному Суді участь прокурорів відображена у понад 2 469 судових засіданнях, що підтверджує системність нагляду за законністю рішень судів нижчих інстанцій [4].

Упродовж 1–3 кварталу 2025 року прокурори взяли участь у 100 329 кримінальних провадженнях у судах першої інстанції. Це свідчить про стабільно високу інтенсивність участі прокуратури у здійсненні правосуддя та підтверджує незмінність її ролі в забезпеченні принципу невідворотності покарання. Це підтверджує, що прокурорська позиція залишається визначальною для формування кінцевого результату судового розгляду та забезпечення єдності судової практики.

У звітному періоді прокурори ініціювали 622 заяви про застосування у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру. У Верховному Суді прокурори взяли участь у 1482 судових засіданнях, що підтверджує системність та послідовність контролю за законністю судових рішень і єдністю судової практики на найвищому рівні [5].

У кримінологічному вимірі наведена статистика підтверджує, що діяльність прокурора виходить далеко за межі формального виконання процесуальних обов'язків. Вона є не лише юридичною функцією, а й дієвим інструментом впливу на криміногенну ситуацію в державі. Це зумовлено тим, що саме прокурор уособлює публічний інтерес у кримінальному процесі, підтримує державне обвинувачення від імені держави, забезпечує законність у судовому розгляді та створює умови для справедливого вирішення справи.

Підтримання державного обвинувачення сприяє реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, який у кримінології розглядається як один із ключових механізмів профілактики злочинності. Там, де обвинувачення доводиться належними та допустимими доказами, а винні особи притягаються до відповідальності, формується впевненість суспільства в дієвості закону та неможливості уникнення покарання. Це діє як чинник загальної превенції, впливаючи на потенційних правопорушників і знижуючи ймовірність вчинення нових кримінальних правопорушень.

Окрім цього, прокурорська діяльність забезпечує і спеціальну превенцію. Коли конкретна особа отримує справедливий вирок, а суд застосовує до неї відповідне покарання або примусові заходи, зменшується ризик рецидиву та повторного вчинення кримінальних правопорушень. Таким чином, діяльність прокурора має подвійний кримінологічний ефект: і як превенція для суспільства в цілому, і як захід стримування для конкретного правопорушника.

Статистика за першу половину 2025 рік підтверджує, що прокуратура України залишається ключовим гарантом справедливості та законності у кримінальному процесі. Вона забезпечує не лише масове представництво держави у судах, а й адресну участь у найбільш значущих категоріях справ – злочинах проти життя і здоров'я, у сфері корупції, кіберзлочинах, злочинах проти національної безпеки. Показово, що зменшення загальної кількості проваджень у 2025 році не призвело до зниження ролі прокуратури, а навпаки – відбулося посилення якісного аспекту процесуального керівництва. Це свідчить про раціональніший розподіл ресурсів, концентрацію уваги на деяких суспільно небезпечних діяннях та більш принциповим наглядом за досудовим розслідуванням та ретельний підхід до дослідження доказів винуватості (або невинуватості особи).

Функція підтримання державного обвинувачення виконує й важливу соціальну роль. Вона формує довіру до правосуддя, оскільки громадяни бачать, що прокурор не лише звинувачує, а й може відмовитися від обвинувачення у разі недостатності доказів.

Такий підхід відповідає стандартам Європейського суду з прав людини, де прокурор розглядається як гарант балансу між інтересами держави і правами людини. Це зміцнює правову культуру суспільства і створює підґрунтя для формування позитивного іміджу державних інституцій.

Так, Висновком № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів та Висновком № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві дійшли такого розуміння, що «будь яке рішення з приводу ініціювання чи відмови в ініціюванні кримінального обвинувачення має бути юридично обґрунтованим. Будь який перегляд рішення прокурора щодо ініціювання обвинувачення або відмови від нього має прийматись на підставі закону, неупереджено та об'єктивно, незалежно від того, чи здійснюється перегляд органами прокуратури, чи незалежним органом судової влади. Інтереси потерпілого, а також законні інтереси будь якої іншої особи мають бути належним чином враховані» [7].

Процесуальний вимір діяльності прокуратури у сфері підтримання державного обвинувачення відображає не лише масштаб залученості прокурорів до кримінальних проваджень, а й їхню визначальну роль у формуванні результатів судових процесів. Кожен вирок, винесений за участю прокурора, стає не просто актом правосуддя, а й сигналом суспільству: держава активно захищає законність і реагує на злочинність.

Тому, наведена статистика демонструє, що прокуратура в Україні є не лише органом процесуального керівництва чи стороною обвинувачення у кримінальному провадженні. Вона є активним суб'єктом протидії злочинності, як соціальне явище, а її функція формування та формулювання державного обвинувачення має безпосередній вплив на кримінальну політику держави та загальний стан законності, оскільки вона виступає інструментом цієї політики. Через ефективне підтримання обвинувачення прокуратура забезпечує реальне зниження рівня злочинності, посилює превентивний вплив правосуддя та зміцнює правову безпеку суспільства.

Також окремо слід зазначити, роль прокуратури у сфері запобігання злочинності тісно пов'язана з функціями, які законодавство та практика покладають на цей орган. У більшості країн світу діяльність прокуратури умовно розмежовують на дві площини: кримінально-правову та поза нею. Водночас саме кримінально-правовий напрям традиційно визнається пріоритетним.

Європейські стандарти акцентують, що державні обвинувачі у будь-якій правовій системі виконують базові завдання: приймають рішення щодо початку чи продовження кримінального переслідування, підтримують обвинувачення у судах, а також мають право оскаржувати чи підтримувати оскарження судових рішень.

Поряд із цим, у низці країн до їх компетенції відносять і ширше коло повноважень, розроблення та реалізацію політики протидії злочинності з урахуванням особливостей регіонів, процесуальний нагляд за діяльністю органів розслідування, контроль за забезпеченням прав потерпілих, вибір альтернативних механізмів кримінального переслідування, а також здійснення контролю за виконанням судових рішень.

Так, у Рекомендації R (2000) 19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про роль державного обвинувачення в системі кримінального правосуддя (прийнята Комітетом міністрів 6 жовтня 2000 р. на 724-му засіданні заступників міністрів) визначено, що у всіх системах державні обвинувачі [8]:

- 1) вирішують питання про порушення або продовження кримінального переслідування;
- 2) підтримують державне обвинувачення в судах;
- 3) опротестовують або підтримують протест на рішення судів (п. 2).

У деяких системах державні обвинувачі також:

- 1) здійснюють політику по боротьбі зі злочинністю на національному рівні, відповідно до регіональних і місцевих реалій;

2) проводять, спрямовують і здійснюють нагляд за слідством;

3) контролюють питання про належне поведіння з потерпілими;

4) обирають альтернативи в кримінальному переслідуванні;

5) наглядають за виконанням судових рішень;

6) виконують інші функції в кримінально-правовій системі [8].

Так, на думку А. В. Лапкіна, роль прокуратури у запобіганні злочинності безпосередньо визначається її наглядовими та координаційними функціями. Дослідник наголошує, що повноваження Генерального прокурора, керівників регіональних та місцевих прокуратур, а також їхніх заступників поширюються не лише на контроль за дотриманням законів органами досудового розслідування чи оперативно-розшукової діяльності, але й на координацію діяльності всіх правоохоронних структур відповідного рівня у сфері протидії злочинності.

До об'єктів такої координації, як підкреслює вчений, належать органи внутрішніх справ, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, прикордонна та пенітенціарна служби, військова юстиція та інші органи, які мають у своєму складі оперативні підрозділи чи слідчі апарати. За потреби до координаційних заходів можуть залучатися й контролюючі органи, а також представники судової влади, що підсилює комплексний характер прокурорського впливу.

Як зауважує А. В. Лапкін, зміст координаційної діяльності полягає у виробленні та реалізації спільних заходів правоохоронних органів, спрямованих на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку та дотримання законності. Це охоплює узгодження дій за метою, часом, місцем, виконавцями та програмою. Серед ключових завдань – аналіз структури та динаміки злочинності, прогнозування її тенденцій, своєчасне виявлення та припинення кримінальних проявів, усунення причин і умов їх виникнення, а також підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності [9].

Функція державного обвинувачення у кримінальному процесі займає центральне місце, адже саме вона забезпечує перехід від досудового розслідування до судового розгляду. Вона є своєрідним «мостом», який поєднує слідчі дії з процесом прийняття остаточного рішення судом. Без належного формування та підтримання обвинувачення весь кримінальний процес втрачає внутрішню логіку, а його кінцева мета – відновлення справедливості й захист суспільних інтересів – може залишитися нереалізованою.

Особливість цієї функції полягає у її державному характері. На відміну від приватного обвинувача (обвинувача), який захищає особисті інтереси, прокурор представляє інтереси держави. Це означає, що він діє не у власних цілях і навіть не заради конкретної особи, яка потерпіла від кримінального правопорушення. У цьому проявляється публічний вимір кримінального правосуддя, кримінальне правопорушення розглядається не лише як посягання на окрему особу, а як загроза правопорядку та безпеці всього суспільства.

Державне обвинувачення виконує ще одну важливу функцію – воно визначає предмет доказування. Саме прокурор у своїй обвинувальній промові, у поданні доказів, у постановці питань перед судом окреслює межі, в яких відбувається перевірка фактів. Іншими словами, він структурує процес доказування, визначаючи, які обставини мають істотне значення для вирішення справи. Це спрямовує діяльність усіх інших учасників – суду, захисту, потерпілої сторони.

Важливим є й те, що підтримання державного обвинувачення не зводиться лише до формального відстоювання обвинувального акта в судовому процесі. Прокурор пови-

нен бути об'єктивним та неупередженим, реагуючи навіть на ті обставини, які свідчать на користь обвинуваченого.

З кримінологічної точки зору, функція державного обвинувачення забезпечує реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Коли прокурор послідовно й переконливо доводить вину особи, а суд ухвалює справедливий вирок, суспільство отримує чіткий сигнал: злочин неминуче тягне за собою покарання. Це формує загальну превенцію, тобто стримуючий вплив на потенційних правопорушників, які усвідомлюють неможливість уникнути відповідальності. Водночас правильно побудоване обвинувачення сприяє і спеціальній превенції – воно знижує ризик повторного злочину з боку конкретної особи.

Одним із ключових кримінологічних ефектів діяльності державного обвинувача є загальна превенція. Коли прокурор аргументовано й послідовно доводить вину обвинуваченого, а суд ухвалює справедливий вирок, суспільство отримує чіткий сигнал: кримінальне правопорушення завжди матиме наслідки у вигляді юридичної відповідальності. Це формує у громадян правосвідомість, зміцнює довіру до закону і водночас стримує потенційних правопорушників від спроб порушити встановлені норми. Людина, що перебуває перед вибором – діяти у межах закону чи вчинити протиправний крок, – оцінює ризики і, розуміючи невідворотність покарання, часто відмовляється від кримінального правопорушення. Таким чином, прокурор, підтримуючи державне обвинувачення, фактично реалізує загальнодержавну політику стримування злочинності через публічну демонстрацію принципу невідворотності покарання.

Не менш важливим є аспект спеціальної превенції, який проявляється у безпосередньому впливі на осіб, визнаних винними. Обґрунтоване засудження створює умови, за яких правопорушник усвідомлює наслідки своїх дій, а призначене судом покарання сприяє зниженню ймовірності рецидиву. У цьому контексті прокурор виступає не просто стороною у процесі, а учасником виховного впливу на особу, яка скоїла кримінальне правопорушення. Реалізуючи функцію обвинувачення, він забезпечує застосування справедливих заходів, здатних як ізолювати небезпечного злочинця, так і сприяти ресоціалізації особи, що має шанс повернутися до законослухняного життя.

Тому, діяльність прокурора з точки зору кримінології має подвійний ефект. З одного боку, це загальна превенція, яка працює на рівні суспільства в цілому, формуючи переконання у неможливості уникнути покарання. З іншого боку, це спеціальна превенція, спрямована на конкретних осіб, які вчинили злочини, і покликана знизити ймовірність повторних правопорушень. Поєднання цих двох рівнів дозволяє державному обвинуваченню виконувати стратегічну кримінологічну місію – не лише карати, а й запобігати злочинності, зміцнюючи правопорядок та суспільну безпеку.

Так слід зазначити, що пунктом 6 Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, визначено, що Завданнями координації є: розробка та впровадження у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури пріоритетів кримінально-правової політики, сучасних підходів до протидії злочинності; визначення основних напрямів та проблем у правозастосовній і правоохоронній діяльності щодо запобігання та протидії злочинності на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовки пропозицій щодо шляхів вирішення відповідних проблем із метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження; розробка, узгодження і реалізація спільних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, розкриття, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, причин та умов, які сприяли їх вчиненню; підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності [10].

Відповідно до частини другої статті 25 Закону України «Про прокуратуру», цей Порядок встановлює основні напрями, принципи, форми та механізм координації взаємодії правоохоронних органів у сфері запобігання та протидії злочинності [11].

Одним із ключових аспектів діяльності прокуратури, що виходить за рамки традиційного підтримання державного обвинувачення, є її координаційна функція. Прокуратура не обмежується лише процесуальним представництвом у суді, а виступає органом, що здатен узгоджувати дії всіх інших правоохоронних інституцій. Це пояснюється її особливим місцем у системі органів правопорядку: наділена широкими повноваженнями та маючи стратегічний вплив на хід кримінального провадження, прокуратура стає інтеграційним центром, що забезпечує єдність державної політики у сфері протидії злочинності.

Координаційна діяльність прокуратури проявляється у проведенні спільних нарад, підготовці міжвідомчих планів, реалізації комплексних програм боротьби зі злочинністю. До таких заходів залучаються Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, антикорупційні органи, прикордонна служба та інші структури. Скоординованість їхніх дій дозволяє уникнути дублювання повноважень, підвищує ефективність оперативно-розшукових заходів та розслідувань, а головне – забезпечує системний підхід до боротьби зі злочинністю. У цьому аспекті прокуратура виступає не лише стороною кримінального провадження, а й стратегічним органом управління у сфері безпеки.

Як зазначає Віктор Бесчастний, підвищення ефективності цього напрямку можливе шляхом створення довгострокової загальнодержавної програми протидії злочинності, заснованої на комплексному аналізі оперативної обстановки, прогнозуванні тенденцій злочинності з урахуванням багаторівневих факторів та оцінці результативності запланованих заходів, спрямованих на зниження її рівня [14, с. 14].

Водночас прокурорська діяльність виходить за межі процесуальних функцій. Вона безпосередньо пов'язана з реалізацією кримінологічної політики держави, яка передбачає аналіз і прогнозування тенденцій злочинності, виявлення причин та умов її виникнення, а також розробку превентивних заходів. Прокурори виступають ініціаторами змін у законодавстві, надаючи пропозиції щодо усунення прогалин у правовому регулюванні, вдосконалення кримінального процесу та запровадження нових форм контролю за правопорядком.

Крім того, прокурори здійснюють кримінологічний моніторинг, вивчають ефективність застосування правових норм, аналізують якість роботи слідчих і судових органів. Це дозволяє не лише оцінити поточний стан законності, але й передбачати майбутні тенденції розвитку криміногенної ситуації. Таким чином, прокуратура виконує роль не лише контролюючого, а й прогностичного органу, спроможного впливати на стратегію протидії злочинності.

Поєднання процесуальної функції державного обвинувачення та кримінологічної діяльності утворює єдиний механізм впливу на злочинність. Прокуратура, виступаючи як орган обвинувачення, координатор правоохоронних органів та суб'єкт кримінологічного моніторингу, забезпечує комплексний підхід до боротьби зі злочинністю. Вона не лише реагує на вже скоєні правопорушення, але й активно формує умови для їх запобігання, усуваючи соціальні та правові передумови кримінальних проявів.

Таким чином, координаційна діяльність прокуратури є важливим інструментом не лише процесуального впливу, а й стратегічної профілактики злочинності. У цій подвійній ролі вона поєднує функції сторони обвинувачення із завданнями організатора та координатора пра-

воохоронної системи, створюючи умови для ефективної реалізації державної кримінологічної політики держави. Саме завдяки цьому прокуратура виступає ключовим чинником у зміцненні законності, правопорядку та суспільної безпеки. Кримінологічний аспект діяльності прокурора у сфері підтримання державного обвинувачення є надзвичайно важливим. Він забезпечує баланс між юридичною формальністю і реальним впливом на криміногенну ситуацію. Прокурор у суді – це не лише процесуальна фігура, але й важливий суб'єкт кримінологічної профілактики, завдяки якому реалізуються як загальні, так і спеціальні превентивні механізми. Саме через це державне обвинувачення можна розглядати не лише як процесуальну функцію, а й як один із найдієвіших інструментів протидії злочинності.

Тому, слід зазначити загальний висновок, що процесуальний вимір державного обвинувачення є ключовим елементом діяльності прокуратури, що безпосередньо впливає на рівень законності та ефективності протидії злочинності. Ця функція виступає не лише процесуаль-

ним обов'язком прокурора, а й інструментом формування кримінологічної політики держави, поєднуючи у собі як юридичні, так і соціально-превентивні завдання.

У своїй сутності державне обвинувачення є стрижнем кримінального процесу. Воно поєднує досудове розслідування та судовий розгляд, визначає предмет доказування і спрямовує діяльність усіх учасників процесу. Державний характер обвинувачення підкреслює, що прокурор діє від імені суспільства та держави, реалізуючи публічний інтерес і забезпечуючи принцип невідворотності кримінальної відповідальності.

Таким чином, процесуальний вимір державного обвинувачення демонструє, що прокуратура України є не лише стороною у кримінальному провадженні, але й стратегічним органом, який координує діяльність усієї системи протидії злочинності. Її функція державного обвинувачення – це не тільки правова процедура, а й потужний інструмент профілактики, превенції та зміцнення правопорядку. Саме тому прокуратура справедливо розглядається як ключовий гарант законності, справедливості та безпеки суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
2. Софієв С.О., Теслицький А.А. Перманентний характер державного обвинувачення. Проблемні питання тлумачення термінології «обвинувачення» в кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал* вип. №6. Запоріжжя. 2025. URL: http://lsej.org.ua/6_2025/51.pdf (дата звернення: 07.11.2025 р.);
3. Топчій В.В., Курбатова І.С. Захист прокурором прав особи під час підтримання державного обвинувачення в суді. *Право і суспільство*. Вип. № 2. Частина 3. 2020. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_3/27.pdf (дата звернення: 07.11.2025 р.);
4. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – грудень 2024 року (період). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
5. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – червень 2025 року (період). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
6. Державна судова адміністрація України. Звіт про склад засуджених за 2024 рік. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
7. Висновок № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів та Висновок № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві. URL: <https://rm.coe.int/16807481e0> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
8. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (дата звернення: 07.11.2025 р.);
9. Лапкін А.В. роль прокуратури в запобіганні злочинності. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. – Київ, 2016. – Ч. 2. – С. 15–18. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/023fd287-5e5b-494e-a9a3-0248331fbed3/content> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
10. Порядок координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності: Наказ Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності» від 08.02.2021 № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
11. Про прокуратуру: Закон України від 07.05.2022 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
12. Катеринчук К.В. Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ; Університет ДФС України, Ірпінь, 2019. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 07.11.2025 р.);
13. Ковалевський М.А. Кримінологічні засади діяльності органів прокуратури України в умовах збройного конфлікту. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. НДІ публічного права; ДУВС, Київ, 2024. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/3/2/d.pdf (дата звернення: 07.11.2025 р.);
14. Бесчастний, В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні. Автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f8e0e71-dacf-458f-b84d-588aa6a53639/content> (дата звернення: 07.11.2025 р.);

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025